

kulturu naše sadašnjosti. Preporučit ću stoga *Pojmovnik* i svima onima koji se profesionalno ili privatno zanimaju za divansku i tesavufsku književnost, podsjećajući da se u njemu može naći tumačenje pojmova kao što su Alevi, bulbul, Džemšid, Horasan, Ka'ba, Mesih, mesnevija, Nuh, Zulejha, ptica Anka, planina Kâf.

Istaknut ću i to da *Pojmovnik* odlikuje ležeran stil u tumačenju natuknica. Tu je ležernost autor mogao postići zahvaljujući svome suverenom vladanju tematikom. Uspješnom tehničkom izgledu ove knjige doprinijeli su glavna urednica Lejla Gazić i tehnička urednica Sabaheta Gačanin, te Adel Kapo i Mahir Sokolija. ■

Kerima Filan

Markus Koller, **Bosnien an der Schwelle zur Neuzeit**, Eine Kulturgeschichte der Gewalt (1747-1798)
Izdavač: R. Oldenbourg Verlag München 2004, s. 244

Nasilje kao tema u javnim diskusijama već godinama ima jedan širok okvir. U vezi s tim postoji i veliki broj objavljenih radova. Ranija istraživanja koja u socijalnim historijama govore o nasilju “odozgo” kao o formi ograničavanja nasilja “odozdo” ne mogu zadovoljiti savremene definicije nasilja. Istraživanja kulturno specifičnih formi nasilja omogućuju donekle približavanje identifikaciji ovog fenomena. Istraži-

vanje topografije, vremena, starosne dobi, spola, društvenih slojeva, institucija, društvenih povoda i drugih momenata daju jednom historičaru mogućnost da stekne predstavu o socijalnim specifičnostima i karakteristikama društveno-političke formacije u određenom historijskom momentu. Tek u okviru svih tih faktora istraživač je u situaciji da identifikuje nasilje kao fenomen, da identifikuje njegove uzroke i posljedice.

Dosadašnja istraživanja nasilja u Bosni u okviru osmanskog društveno-političkog sistema bila su koncentrisana uglavnom oko četiri međusobno usko povezana aspekta: organizacije feudalnog društvenog uređenja, hajduka, povećanja poreskih davanja i zloupotreba osmanskih službenika.

Ova studija dr. Markusa Kollera predstavlja novi pristup temi nasilja kao formi državne moći i njenoj instrumentalizaciji u postizanju određenih ciljeva, odnosno nasilju kao primjeni moći u rukama različitih društvenih slojeva i konsekvencama koje iz toga proistječu. Primjena državne moći omogućuje vladavinu zakona, a, suprotno tome, povreda vladavine zakona uspostavlja nasilne aktivnosti i proizvodi čitav niz poremećaja u raznim društvenim slojevima i društvu kao cjelini.

Centralna tema ovog rada su razne forme nasilja u Bosni u vremenskom okviru od 1747. do 1798. godine. Rad je zasnovan na historijskim dokumentima koji se odnose na lokalnu upravu iz 18. stoljeća, a koje je autor pronalazio u arhivima i bibliotekama Sarajeva, Mostara, Kraljeve Sutjeske i Fojnice. Upravo su ovi lokalni dokumenti i najbitniji za istraživanje postavljene teme, jer dokumenti iz arhivskih zbirki u Dubrovniku, Zadru i Veneciji pružaju prevashodno perspektivu koju su gradili u svojim putopisima trgovci i putnici, dakle stranci koji nisu neposredno živjeli u životnoj stvarnosti bosanskog prostora.

Kao najvažnijem akteru u igri nasilja koje se iskazuje u praksi kao forma društvene korekcije, autor navedenog rada posvetio je posebnu

pažnju strukturi osmanske države. To je sasvim razumljivo i opravdano, jer su svi pojedinci ove države bili povezani i uključeni u socijalni, kulturni, ekonomski i politički sistem ove države. Pri tome je objasnio šta se podrazumijeva pod pojmom državnog nasilja i kakav je uticaj imala u praksi teoretska koncepcija osmanske države u području Bosne.

U istraživanju ovih tema autor je sebi postavio nekoliko pitanja. Šta je osmanska država pod pojmom *eškija*, *ehl-i fesat* ili *ehl-i tugyan*, čime je označavala one pojedince ili grupe koji su se suprotstavljali odredbama zakona, podrazumijevala? Jesu li se u svojim predstavkama sultanu stanovnici Bosne pozivali na očuvanje *adaletaa*? Kako se princip "pravedne vladavine" u Bosni manifestovao u slučajevima zanemarivanja pravnih normi i u slučajevima zloupotrebe pravnog sistema? Kakvu su ulogu, u skladu s bliskoistočnom državnom koncepcijom, imali stavovi sultana u vezi s tim? Kako je sultan, kao legitimni predstavnik vlasti, reagovao na predstavke širokih društvenih i socijalnih slojeva?

U toku rada autor je stavio lik hajduka, koji se u radovima nekih historičara predstavlja kao borac za slobodu, junak, uvažena ličnost, pod istraživačku lupu i odredio mu pravu historijsku dimenziju.

U ostvarivanju postavljenih zadataka autor navedene knjige razvrstao je materiju po poglavljima i istraživačima i čitaocima omogućio njeno lakše praćenje i savladavanje. Postavljene zadatke je razradio u okviru šest poglavlja koja nose naslove:

Razbojništvo u Crnoj Gori u 18. stoljeću,

Eškija koja se regrutovala u bosansko-osmanskom društvu,

Nasilje među narodom,

Mjere koje je država poduzimala protiv nasilja,

Mentalitet i kulturno-historijska pozadina nasilja i

Pokušaj jedne strukturalne analize historijskog nasilja na primjeru nemira sredinom 18. stoljeća.

U okviru svakog poglavlja posebno su obrađivane pojedinačne specifičnosti i vršena detaljnija obrada pojedinih aspekata određenih fenomena. Tamo gdje je bilo potrebno, dato je detaljnije obrazloženje.

Dr. Markus Koller je konstatovao da igra nasilja nije bila ograničena samo na suprotnosti koje su se razvijale između nasilja “odozgo” i nasilja “odozdo”. Postojala je vertikala, gdje je dolazilo do izražaja nasilje koje je postojalo među stanovništvom. U većini dosadašnjih radova isticano je da su međureligiozni konflikti i na-

petosti bili uzroci nasilju. Izvori iz 18. stoljeća govore nešto drugo. Naime, iako su postojali pojedinačni slučajevi konfesionalnih razmirica, oni za pojavu nasilja nisu imali bitan značaj. Vjernici određenih religijskih učenja imali su vlastite životne horizonte i pomalo različite tradicije, ali se nije moglo govoriti o suprotstavljenom življenju i mržnji, već o življenju jednih pored drugih u okviru svojih vjerskih učenja i religijskih određenja. Tadašnji događaji, koje su preživljavali muslimani i nemuslimani Bosanskog ejaleta, više su izraz jedne društveno-političke krize koju je preživljavao vojni i upravni aparat osmanske države. Nasilje među stanovništvom bilo je ovisno o drugim faktorima. Tu se mogu ubrojati povrede normi i sistema vrijednosti, posljedica siromaštva i migracija. Istraživanja pokazuju da je posljednji punkt bio izvor nasilju. Nedostaju detaljne studije za migraciona kretanja u 18. stoljeću, za razvoj agrarnog sektora, razvoj i širenje čiflučkog sistema i uopće ekonomske situacije u Bosanskom ejaletu u 18. stoljeću. Pri tome bi detaljna analiza vojne situacije u Ejaletu u 18. stoljeću doprinijela boljem razumijevanju ove epohe. U dosadašnjoj literaturi, ističe autor, uglavnom postoje historije muslimana, katolika i pravoslavaca, dok su potpuno zanemarene druge grupe. A

upravo njihov primjer pokazuje kako se vrata nasilju i ograničenju nasilja mogu otvarati i zatvarati. Pripadnici mobilnih socijalnih grupa, kao Cigani, bili su obilježeni predrasudama i nosili su pečat stalne nepovjerljivosti. Ta je socijalna grupa predstavljala dežurnog uzročnika razbojništva i pljački, te su oni bili pod stalnom prismotrom čuvara reda.

Na kraju knjige nalazi se zaključak, rječnik nepoznatih termina, popis izvora i literature, te registar ličnih imena i geografskih pojmova. To su

bitni elementi knjige koji istraživaču omogućuju jednostavniji prohod kroz složenu historijsku materiju.

Na kraju knjige dr. Markus Koller je izrazio želju i uvjerenje da će Bosna, u skladu sa specifičnostima svoje historije, biti opet ono što jeste, zemlja u kojoj će u miru živjeti ljudi različitih vjerskih i kulturnih tradicija, uprkos činjenici da ona živi pod presijom interesa "svjetskih moćnika". ■

Hatidža Čar-Drnda